

Érti-e a csíziót?

Szólásmondások eredete

Beszéd és fogalmazás közben gyakran használunk olyan kifejezéseket, mint például: bakot ló, szítja mint a bokrot, megy mint a karikacsapás, egy követ fújnak, iszik mint a kefekötő — és ehhez hasonlókat. Mindnyájan ismerjük az ilyenféle szólásmondások értelmét, mégis nem egy esetben elég nehéz a jelentésüket meghatározni, vagy más szavakkal kifejezni. Eppen ezért nem árt, ha szólásaink pontos eredetével is megismerkedünk. Válasszuk ki a három leggyakrabban használt mondat: — vajon hányan vagyunk tisztában az eredetével?

Ágrólszakadt ember. A XVI. században a csavargók, tolvajok büntetése az akasztás volt. Ezt az elítélt számára eléggé kellemetlen műveletet nemcsak akasztó, hanem gyakran előfán hajtották végre. Ha a delikvens valamilyen módon mégis életben maradt (leszakadt a kótél, vagy eltört az ág) — az ítéletet nem lehetett megismételni, hanem bűnöst kitoloncolták az országból. Am ha megmenekült is a halálbüntetéstől, továbbra is bűnözők maradtak, s ilyeneknek tekintette őket a közvélemény is. Innen ered az „ágrólszakadt” régi, erősen elítélt jelentése, s ebből alakult át a mai, a „szánalmas”, „szánalomra méltó külsejű” értelmezés.

Nagy behemót ember. Bizony, ez sem a leghízelgőbb bókok közül való mondat. Eredetileg héber szó: „behema”, — s bestiát, vizilovat jelent. Magyarországon először Bornemissza Péter, XVI. századi író elemelte alaposabban az „Ördögi kísérletek” című könyvében — így: „A behemót földi állatok között legnagyobb, mondják, hogy az elefánt volna az...”

Érti a csíziót. Csíziónak eredetileg a huszonnyegyedik század első felében, amely ugyan nem jelölte, hogy az egyes napok a hónap melyik napjára esnek, — de benne voltak az állandó ün-

nepek, s a fontosabb névnapok. Janur első felére például ez a sor vonatkozott: „Cisio Janus Epi sibi vendicat Oc Fell Mar An”, azaz, a rövidítéseket feloldva: „Circumcisio Januarius Epiphania sibi vendicat Octava Felicis Marcelli Antonii”.

A naptárvers első szava Cisio — s ezt nevezték el magyarul csízióknak...

Kiváncsi

— Viccet meséltem, szeretném tudni, nevétsz vagy sem?

Edzés

Nagyapa délután tíz óra tájban lehozta Janikát a térről. Jönnek ilyenkor más nyugdíjasok is, simára borotváltan, a rangos pihenőt megillető szép ruhában ülnek ki a padokra, elgyönyörködnek a fáknak, virágoknak, a növényekben, s beszélgetés közben visszarpöngölnék a múltba, fiatalokukba, vagy háborús emlékeiket elevenítik fel színes szóval.

Nagyapa, aki Janikával érkezett, egészen másművel. Hoztak magukkal egy nagy fehérpetyes labdát — Janika alig nagyobb nála — egyikük megáll a tér közepén sétáitjának egyik szélén, másik a másikon, nagyapa fűtyent egyet, el is kiáltja magát, hogy kezdés és odarúgja a labdát Janikának. A kicsi fiú toporog izgalomban, elfogja a guruló játékot, melyen bolondos pörgést játszanak a nagy pötytyök, aztán hátrálék kettőt, nekru-

gaszkodik és nagyot rúg bele a levegőbe. Nagyapa előredől, rátámaszkodik a térdeire és azt mondja érélyesen: Luffi! Rúgja bele, Janika. A kicsi fiú másodszer is neki lendül, most eltalálja a labdát csöpp cipőjével, de az nem nagyapához gördül, hanem elmegy a suta pörgéssel a Kárász utca irányába.

Két-három ilyen nehézkes labdaváltás után figyelni kezdik őket néhányan a padokról. Van közöttük egy egészen ősz, fehéringes szurkoló, szemét le nem veszi a labdáról, biztatja Janikát, hogy nagyot rúgjon, s ha egy-egy átadás nagyjából sikerül, tapsol hozzá: úgy van, helyes!

Aztán nagyapa egyik lövését nem tudja elfogni Janika, a labda nekivágódik a járdaszegélynek, s elindul erejét vesztetten, pontosan a fehéringes szurkoló irányába. Az öreg feláll a padról, fut

a labda után, ahogyan a meszes csontjai, ernyedt izmai engednek, s beáll harmadiknak a csapatba. Ő most nagyapának rúgja a labdát, nagyapa Janikának, s oda is szól egyben, hogy adja tovább a bécseinak.

A padokról idős emberek, asszonyok a fákról nevetgélő madarak nézik őket.

Janika bizony sokszor rúg a labda mellé, de serényen, fardhatatlan, a fehéringes liheg vissza, megy, leül a padra, de feláll egyik szomszédja, jó pocakos öreg — harsányan kiált: csere a csapatban! És beáll rúgdalni.

Nagyapa egyre biztatja Janikát, hogy célozzon, ne vegye fel a labdát a játéktérről, a nézők szórakoznak, aztán a kövér mellé egy hajlott hátú öreg nyegediknek és folyik az edzés a nézők, madarak gyönyörűségére.

Ormos Gerő

A földrajzi acta ünnepi kiadványa

Megjelent az Acta Geographica ez évi száma. A Nemzetközi Földrajzi Unió 1971-ben Magyarországon rendezett európai Regionális Konferenciája alkalmából kiadott ünnepi szám fejtalán a szegedi geográfusok 8 tanulmányát közli. Dr. Jakucs László: A klíma szerepe a karsztkorrózió mennyiségi és minőségi szabályozásában című munkájában a Nyugaton ma divatos Corbel-féle elmélet helytelenségét bizonyítja. Rendkívül meggyőzően, ugyanakkor széles körű adatgyűjtés alapján a karsztos területek klimatikus zonalitásának új rendszerét is bemutatja.

Dr. Andó Mihály: A Körös-Maros közti síkság fejlődéstörténeti és geomorfológiai jellemzése című tanulmányában a terület mely szerkezeti és felszínmorfológiai fejlődését elemzi. Az önálló kutatáson alapuló tanulmány a természeti tényezők egymás közötti kapcsolatának hatásaiban ismereti hasznos természetföldrajzi adottságait. Dr. Pénzes István dolgozta (Szeged szabadiaci árufelhozatalának szerkezete) a rész-

letekbe menő elemzés melletti jól összegezhető, összképpen reprezentálja városunk „hinterlandjának” gazdaságföldrajzi kapcsolatát. A téma aktualitását az is fokozza, hogy a város friss áruval történő ellátásában mintegy 10—12 százalékkal a szabadpiacok szerepelnek. Dr. Tóth József: A délföldi vonzásközpontok vonzásterületeinek elhatárolása az interurbán telefontvások alapján című munkájában sajátos módszer alkalmazásával tárja fel a terület központjainak hierarchikus kapcsolatát és határolja el a vonzásterületeket.

Dr. Kevei Ferencné: A hazai földimogyoró-termesztés klimatikus és edafikus igényei című tanulmánya időszzerű témát dolgoz fel, s arra az egyértelmű végkövetkeztetésre jut, hogy hazánkban a nagymértékű kockázat miatt a földimogyoró termesztése nem gazdaságos. Abonyi Gyuláné dr.: Csongrád megye tenétej-termelésének és fogyasztásának néhány kérdése című tanulmányában a terület szarvasmarha-tenyésztésének gazdaságföldrajzi vetületét elemzi, s vizsgálja

eltérő vonásait az országos átlagtól. Dr. Juhász János dolgozatában (Adatok a homok erdős-sztyepp talajmenti légrétegeinek őszi vízgőztartalmához) a légkörmérsékletek függvényeként állapítja meg a telítési értékek változásait, különös tekintettel az abszolút vízgőztartalomra és a telítési hiányra. Ezzel kimutatja, hogy az egy növényársulásokon belül, ismert talaj- és légkörmérsékleti körülmények között, milyenek összességében a levegő vízgőztartalmának jellemzői. Dr. Dzubaj Miklós — dr. Juhász János: A talajjavítás és az éghajlat fontosabb tényezőinek összefüggése című munkájukban a már ismert hét fő talajképző tényez: közül az éghajlat és az emberi tevékenység lehetőségeit vizsgálták.

Gy. A.

NAPI KISLEXIKON

az utónevekről

Ma Viktor napja van. S kevesen gondolnak a névnap köszöntőknél arra, hogy a latin eredetű név jelentése: győző. Valamikor így próbálták magyarítani, mígnem a Győző önállósult, s megmaradt a Viktor is.

● Szabály?
Az utónevek anyakönyvezéséről sok mulatságos, vagy éppen szomorú történetet regélnék. A félreértések s hivatalos makacsokodások oka abból ered, hogy a ma érvényes — 1965-ös — anyakönyvi jogszabálygyűjtemény csak elvi szabályozást tartalmaz, nincs hozzá utónevgyűjték. Az 1848-ban kiadott hasonló gyűjtemény ma már nem érvényes, s utónevgyűjtéke is elavult. Szülőknél és anyakönyvi hatóságoknál egyaránt hasznos tehát a most megjelent Magyar utónevgyűjték, amely a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetében készült a Minisztertanács Tanácsa Hivatalának felkérésére. Ladó János könyve alkalmas lesz hosszú ideig arra, hogy döntson a gyakori anyakönyvi vitákban.

● Naptár?
Az emberek többsége névadáskor naptárakra, esetleg családi hagyományokra van utalva. A zsebnaptárakban pedig csak mintegy 200, a naptárkönyvek utónevgyűjtékében 500 utónev szerepel. Az 1948-as kiadás jogszabálygyűjtemény mellékletében 1013 utónevet olvashatunk. A hivatalosan is elfogadott Ladó-féle névkönyv viszont 1827-et sorol fel úgy, hogy egyben gyakorlati tanácsokkal is szolgál a névadáshoz.

● Divat?
1967-ben Magyarországon 640 féle utónevet kaptak az újszülöttek, holott háromszor ennyiből lehetett volna választani. Nagy úr a megszokás, a divat, vagy éppen a ritka nevetől való félelem. A könyv készítése közben összegyűjtött 3598 utónevből is csak a legjava maradt meg: 895 női és 932 férfiné. Az előbbieket névadásához Abellától Zsuzsannáig, az utóbbiak utónevéhez Abától Zsomborig lehet válogatni.

Magyar tudós „vallatja” az ókori atléta csontvázat

Különleges feladat elvégzésére kérte fel Felice Gino Lo Porto, a tarantói múzeum igazgatója dr. Kiszely Istvánt, a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének kutatóját. Tarantóban, amely annak idején a római és a görög kulturális és gazdasági érintkezés egyik gócpontja volt, a közelmúltban érdekes szarkofagra bukkantak. Oldalain őt, épségben megmaradt dombormű az ókori őttusa, a pentatlon öt különböző számában — futásban, ugrásban, birkózásban, dobásban és öklövés-

ban — ábrázol egy atlétát. A férfi arca mind az öt domborművön azonos. A szarkofágban sértetlen csontvázat találtak. Felmerült a kérdés, vajon pusztá díszítmény volt-e az öt dombormű, vagy volt-e valami köztük az eltemetthez. Ki kell tehát deríteni, hogy a szarkofág „lakója” egyáltalán képes lehetett-e valami komolyabb sportteljesítményre, ha igen, a hajdani szobrász valóban őt akarta-e ábrázolni, s ebben az esetben, ugrásban, birkózásban, dobásban és öklövés-

lehetőségei elnyeltek a kamatoztatni. Nagy kérdés az is: valóban azt hoztuk be az országba, amit csakis importból lehet fedezni? Lehet-e érdemes? Egy felmérés, amely az importgépek hasznosítását elemzte — a népi ellenőrzés végezte — azt mutatja, hogy a külföldi beszerzések nagyrésze esetleges, nincs szoros összefüggésben a fejlesztési irányok következtetés megvalósításával. Ez pedig azzal jár, hogy elköltik ugyan a pénzt, de annak kevés a hozama! Hozzájárul a visszas helyezéshez az is, hogy — furcsa módon — éppen a szocialista országokból beszerezhető gépek, berendezések esetében nem áll rendelkezésre kellő információ, ismertető, s így a választék a ténylegesnél is szerényebb.

Határozott irányban

A népgazdaság negyedik ötéves terve az ipari termelés növekedésének 75—80 százalékat a termelékenység emelkedéséből fedezendők írja elő. Ezt országos szinten serkenti a szelektív iparfejlesztési politika — ami nincs mindenki ínyére, de ez testesíti meg az állami gazdasági érdekeket —, vállalati szinten pedig az érdekek közösségének fölismerése. Az ipari termelés tökéletesítése miatt alapvető teendő — a tervtörvény szavaival — „a műszaki haladás követelményeinek korszerűsítése, minőségének javítása és választékának bővítése”. A törvény azt is kimondja, hogy az iparban „a magasabb színvonalú technikai kultúra megteremtése érdekében fokozni kell... a termelési folyamatok gépesítését és automatizálását, az anyagmozgatás korszerűsítését”.

Az ipar fejlesztését a tervidőszakban 196—197 milliárd forint beruházás szolgálja. Ebből a pénzből elsősorban az állóalkapok rekonstrukcióját és korszerűsítését — vállalati beruházási tevékenységként! — kell fedezni, azaz az okos, átgondolt technikai, technológiai haladást. Azt, ami döntő forrása a hatékonyabb gazdálkodásnak. „A munka termelékenysége, ez végeredményben a legfontosabb, a legfőbb az új társadalmi rend győzelme szempontjából” — írta Lenin 1919-ben. E legfőbb teendő semmit nem veszített azóta sem jelentőségéből, s a cikksorozatunkban változt gondokra a következő esztendőben ezért nemcsak lehetséges, hanem szükséges is megkeresni a megfelelő megoldást, hogy a nehéz fizikai munkát végző embert a gép, az elavult berendezést a korszerű nagy termelékenységű válthassa fel.

(Vége)

Mészáros Ottó

Korszerűsödés, kérdőjelekkel

Gép helyett gép

3. A teendők szerzteágazók, nem könnyűek. A minisztériumi ipar munkásainak csupán 27,3 százaléka végzett kifejezetten gépesített munkát — mert a gépek mellett dolgozók jelentős részénél még a kézi tevékenység dominál — a legutóbbi, 1968-ban végzett felmérés szerint. A munkások 46 százaléka kénytelen nehéz fizikai tevékenységre, különösen magas arányuk a bányászásban, a kohászatban, az építőanyagiparban. Az anyagmozgatás, a belső szállítási ma színvonalra tipikus megjelenítője a korszerűtlenségnek. Az építőanyag-iparban száz munkásból húsz, de a téglá- és cserépiparban százból 46 foglalkozik anyagmozgatással, a tejiparban százból 41. A vállalatok nagy része nem végez elemzéseket az anyagmozgatás kihatásairól, halmozódó veszteségeiről, s így nem is tudják, mibe kerülnek valójában az „olcsó” segédmunkások... A segédmunkások, akiknek száma érzékeny mércéként jelzi a technikai szintet. A magyar iparban ma még sok a segédmunkás. Számítások szerint táboruk 1975-ig mintegy 300 ezer fővel csökken, mert — nem lesz elég válalkozó a segédmunkára! Azaz, a mai a fonák helyzet, amikor a vállalatnak előnyösebb a nehéz és a kedvezőtlen körülmények között végzett fizikai munkát jobban megfizetni, mint gépesíteni, feltehetően megszűnik. A hiány ellensúlyozásához a kisgépesítéstől a komplex gépesítésig, sok mindenre szükség van, így a többi között igazán korszerű eszközök választékára — ami ma még hiányzik.

A meg'evővel is...

Írtuk: a beruházási, fejlesztési javakra váltható pénzzel jobban kell sáfárkodni. Am nemcsak ezzel, hanem a meglévő eszközökkel is. Az egy foglalkoztatottra jutó vállalati állóeszközök értéke legmagasabb a vegyiparban — 940 ezer

forint! —, de az élelmiszeriparban is eléri a 240 ezer forintot. Azaz nem okvetlen az állóeszközök mennyiségével van a baj, hanem összetételükkel, kihasználtságukkal. A gépipar állóeszköz-állománya hatalmas, ám mégis a művelési idők mintegy fele szerelés, s ezt — az alacsony fokú gépesítettség miatt — kézzel végzik. Az itt végrehajtott fronttörés nem növelné ugyan jelentősen az állóeszköz-állományt, ám annál inkább a végtérmet-kihasználó képességet, a termelékenységet... Erre azonban az amortizáció mértéke — 1971. január 1-ig, de még ma sem egyértelműen — nem sarkallta különösebben a vállalatokat, hiszen a számításukat — a pénzüket — így is megtalálták... S a többi iparterületen hasonló a helyzet. Ezért, hogy 1960 és 1970 között az állóeszköz-értékekhez viszonyítva a selejtezés évenként csupán 1—2,5 százalékot tett ki, ami nagyon alacsony. Am miért ne maradjanak a régi, avult gépek, ha — amint azt mondják a gyárakban — forintot termelnek, ha a gazdasági környezet lehetővé teszi a gyenge áru, az avult termék pénzváltását is? S ha az új gép beszerzése, a korszerű technológia bevezetése ezerfelé nehézségekbe ütközik? A kényelmesség persze rossz tanácsadó. Ahhoz azonban idő kell, míg ez kiderül.

Venni, de honnét?

Buktatók, akadályok ellenére végül is — tegyük fel — a vállalat rákényszerül a technika korszerűsítésére. Vásárolni akar. Mit és honnan? Méregdrágán, dollárért veheti meg. Külföldre utaztathatja a kezelőket, betanulásra, s amikor a gépek működni kezdenek, kiderül, gyorsaságukat, „falánkságukat” nem tudja kielégíteni az öntöde, az edzőműhely... Jó néhány helyen járnak hasonló cipőben, mégis, napjainkban nagy divat az import. Nyakrafőre, Jó, jöjjön, ami korszerű. Am az import összetételének tanulmányozása azt mutatja, hogy a vállalatok elsősorban egyedi darabokat vásárolnak, s csak kis hányadban komplett gyár- és gépberendezéseket. 1970-ben az összes tőkés gépipart 11,2 százaléka volt komplett gyár, vagy gépberendezés — jelentősen kevesebb, mint a megelőző két esztendőben, míg az egyedi darabok importja 45,6 százalékot tett ki. Szocialista országokból származó gépipartunk esetében ugyanez az adat 5,1, illetve 47,7 százaléki! Darabok érkeznek tehát, egy-egy gép, amely elvész a régi technológiai környezetben,